Retterstedet og postraneren Brede Nord

Kommentar: Det er vel mulig at det vil bli nødvendig å kutte litt i denne teksten, men postranet på Mosseskogen er jo en så markant hendelse (sett i forhold til skogen) at det er naturlig å ha med en del om det.

Det følgende er i hovedsak basert på en artikkel som sto på trykk i Illustreret Nyhedsblad i 1862, samt kapittelet om Brede Nord i Torgrim Sørnes' bok *Ondskap. De henrettende i Norge 1815–1876*.

Redigert av Edmund Schilvold

Han syntes kongen hadde bedre råd enn han selv, og fant det derfor rimelig at han kunne røve posten for å betale sin gjeld. Den ene gangen gikk det bra, men neste gang han forsøkte seg, måtte han betale med sitt liv.

Tidslinje

1. desember 1815	Posten ranes på Mosseskogen, nær Retterstedet
29. oktober 1816	Posten ranes ved Jonsten i Råde
30. oktober 1816	Brede Nord arresteres
9. november 1816	Undersøkelseskommisjonen begynner sitt arbeid
30. mai 1817	Brede Nord dømmes til henrettelse ved steile og hjul
7. august 1817	Kongen avslår benådning
28. august 1817	Brede Nord henrettes på Retterstedet på Mosseskogen

Det første postranet – ranet på Mosseskogen

Da postbonden Halvor Olsen natt til 1. desember 1815 var ute med hest og slede for å kjøre post fra gården Skøyen til Moss by, og var kommet omtrent til Retterstedet sør i Mosseskogen, fikk han plutselig se en skikkelse komme mot seg.

Olsen trodde først det var den nordgående posten han så, og blåste i hornet til hilsen. Men han oppdaget snart at det var en fotgjenger – en mann iført høy hatt, sid, mørk frakk og lange støvler.

Denne mannen stilte seg opp midt på veien, og stanset på den måten Olsens hest. Den fremmede lot så en hånd følge hestetømmen mens han gikk fram mot sleden. Olsen, som på dette tidspunktet var begynt å bli engstelig, spurte hva mannen ville.

"Det skal du nok få vite," svarte den ukjente, og satte seg opp på postsekken bak på sleden.

Da Olsen snudde seg for å se på mannen, ga den fremmede han et kraftig slag i hodet, slik at han fikk et stort kutt over det venstre øyet. Olsen, som likevel forsøkte å sette seg til motverge, fikk enda et par slag i hodet, og mistet dermed bevisstheten.

Han kom til seg selv igjen da røveren hadde kjørt hest og slede bort fra veien og et stykke inn i skogen, og forsøkte da å reise seg, men den fremmede var straks over han igjen, og ga han i rask rekkefølge flere nye slag i hodet.

Etter noe tids forløp kom Olsen noenlunde til sans og samling igjen, men da var den fremmede borte. Hesten med sleden sto fortsatt inne i skogen, men etter mye strev fikk han den inn på veien igjen. Olsen var da så avkreftet at han ikke så at postsekken var skåret i stykker. Han merket heller ikke at hesten, som ikke var styrt av noen, trakk han tilbake til Skøyen gård. Der måtte han bæres inn i huset, og ble sengeliggende i flere uker.

Overfallet vakte stor oppsikt. 2400 riksbankdaler var borte. Amtmann Sibbern utlovet en belønning på 1000 riksbankdaler til den som kunne gi informasjon som kunne lede til oppklaring av røveriet, men forgjeves.

Et knapt år senere fant et nytt ran sted.

Det andre postranet – ranet ved Jonsten i Råde

29. oktober 1816 ventet folk i Halden på posten fra Christiania. Forsendelsen skulle blant annet inneholde lønningspengene til garnisonstroppene. Men tiden trakk ut, og ingen postvogn kom. Ved middagstider begynte det å gå rykter om at posten var blitt røvet, og det varte ikke lenge før ryktene ble bekreftet.

Enda et postrøveri hadde funnet sted, denne gangen ved Jonsten i Råde, i nærheten av Karlshus, i halv fire-tiden om morgenen. Postføreren, en tenåring, hadde møtt en person som kom vestfra da posten befant seg i en bakke, og den fremmede hadde da kastet seg opp i kjerra og spurt postkusken hva han kjørte. Gutten hadde svart at han fraktet posten, og hadde spurt den fremmede om han skulle til Fredrikstad. Det hadde han svart nei på. ”Til Karlshus da, skal du dit?” hadde gutten spurt. Mannen hadde vært ordknapp, men hadde svart at det skulle han nok. Etter at mannen hadde sagt dette, hadde han plutselig slått gutten i hodet for å bedøve han. Men gutten trodde ikke at han hadde vært helt borte, og senere sa han at han kanskje hadde vært sanseløs av skrekk isteden, for han husket at røveren hadde kjørt kjerra bort fra veien og inn i skogen.

Der hadde røveren kastet gutten ned på bakken. Gutten hadde ikke våget å røre på seg da han hørte at røveren skar opp postsekken, men så snart den fremmede var dratt, hadde gutten kjørt så fort han kunne til Karlshus, der han hadde fortalt hva som hadde skjedd.

Ifølge gutten hadde mannen vært grovlemmet og mørk. Han hadde vært iført en sid frakk.

Denne gangen hadde ransmannen fått med seg 2200 speciedaler.

Postmannen som hadde kjørt etappen før gutten overtok, fortalte at han natt til 29. oktober, nær milesteinen i skogen ved Bjølsund, hadde passert en gående mann som ba om å få sitte på. Men postmannen hadde svart at han kjørte posten, og at han

derfor ikke kunne ta med passasjerer. Samtidig hadde han pisket på hesten og dermed kjørt fra den fremmede, som hadde vært kraftig bygd, og hadde hatt på seg en tettknappet, sid frakk og en hatt.

Postmannen hadde imidlertid ikke fortalt noe om dette møtet da han var ferdig med sin etappe – han hadde ikke tenkt på det som viktig.

Mannen i mørk frakk

Andre som hadde vært på veien i nærheten av gjerningsstedet tidlig samme morgen, hadde alle sett en kraftig mann med sid frakk, støvler og hatt, som hadde gått eller løpt svært hurtig.

Dette var lenge før jogging ble en vanlig fritidssyssel, og synet av en forholdsvis velkledd herre som løp i full fart gjennom Moss og Rygge grytidlig på morgenen, var så oppsiktsvekkende at alle som så det, bet seg merke i det.

To kvinner som hadde kjørt i retning Moss den morgenen, hadde funnet en skarpladd pistol i nærheten av gjerningsstedet, med den ene enden tullet inn i et tøystykke, og byvekteren i Moss kunne fortelle at han hadde sett en grovlemmet mann i Moss, iført en mørk frakk, tidlig på natten. Han hadde sågar forfulgt denne mannen et stykke. Han mente nemlig å ha sett den samme mystiske personen i byen natt til 1. desember 1815.

Mistanken rettet seg, etter disse vitneutsagnene var lagt fram, ganske snart mot en høker i Fredrikstad, Brede Nord. Dette både fordi beskrivelsene passet på han, og fordi han visstnok ikke hadde vært i sitt hjem natten da røveriet var blitt begått. I tillegg var det flere som hadde sett at han forlate hjemmet kvelden før røveriet ved Jonsten, og han skulle da ha hatt på seg en sid, grå frakk.

Brede Nord eide dessuten en slik pistol som kvinnene hadde funnet. Den alminnelige mening utpekte han snart som den skyldige, og allerede 30. oktober ble han arrestert. Han ble da bokstavelig talt tatt på senga – på arrestasjonstidspunktet befant han seg til sengs sammen med sin kone.

Dette var en mann som kom fra en belastet familie. Hans onkel, Tosten Olsen Nord, var i 1777 blitt dømt for landeveisrøveri.

Høkerens mange forklaringer

Brede Nords adferd like etter at han var havnet i arresten, bidro til å skjerpe mistanken. Han forsøkte nemlig å ta livet av seg ved å skjære over halsen, etter først å ha tatt seg et par drammer fra en brennevinsflaske. Dette mislyktes imidlertid totalt – han påførte seg kun et ubetydelig sår.

Da han under avhøret ble spurt om årsaken til dette selvmordsforsøket, svarte han at han var så fortvilt over å bli beskyldt for en ugjerning han ikke hadde begått, at han ikke visste hva han gjorde.

Han hevdet videre at han ikke hadde vært ute av sitt hus den natten postrøveriet fant sted. Men den påstanden måtte han snart trekke tilbake. Årsaken til at han hadde løyet, hevdet han var frykt for å bli mistenkt. Både fordi han ikke hadde vært hos folk

den natten, og fordi han flere ganger tidligere var blitt mistenkt for lovbrudd han ikke hadde begått.

Det ble nedsatt en undersøkelseskommisjon som skulle forsøke å finne en sammenheng mellom de to postrøveriene. Denne kommisjonen besto av daværende justisråd, sorenskriveren i Eiker, Modum og Sigdal, Jacob Wulfsberg og byfogden i Fredrikstad, Thomas Sommer Normann. Kommisjonen begynte sitt arbeid 9. november 1816.

Det første møtet ble holdt på Moss, som var stedet der Brede Nord satt i arrest. Man hadde bevisst unngått å sette han i arrest i Fredrikstad, siden man fryktet at han der kunne få hjelp til å flykte.

I løpet av dette møtet forklarte den mistenkte at hans fulle navn var Brede Arnesen Nord. Han kom opprinnelig fra Hedmark – han var født på en husmannsplass under gården Nord søndre i Grue, og var eldste sønn av husmannen Arne Nielsen og kona Berthe Olsdatter Pind, som i 1816 begge var døde.

Han oppga å være 32 år (noe som ikke stemte – han var født i 1787), og at han i sin ungdom hadde tjent på gården som husmannsplassen hørte inn under, inntil han i 1807 var blitt utkommandert til det Nordenfjelske regiment. Der hadde han vært til 1814. Senere hadde han fått borgerskap som høker i Fredrikstad. I tillegg var han brygger for garnisonssykehuset der.

Innkjøpsturen

Brede Nord nektet på det mest bestemte at han var skyldig i postrøveriet, og ga følgende forklaring på sine bevegelser i perioden fra ettermiddagen 28. oktober til formiddagen 29. oktober.

Han hadde gått hjemmefra i skumringen om ettermiddagen for å oppsøke en kone, Marie Højom, som han hadde bestilt en brannstige av. Han hadde også vært der noen dager tidligere, men da hadde ikke stigen vært ferdig.

Højom bodde på den andre siden av elva, et stykke unna, og egentlig hadde han tenkt å ro dit, men årene hadde vært så tunge at han isteden bare hadde dratt tvers over elva, til Cicignons fort (som lå på vestsiden av Glomma, like ved Gamlebyen i Fredrikstad). Han hadde så begynt å gå i retning Højom, men på denne turen hadde han drukket noe brennevin, og blitt tung og døsig. Han hadde derfor ikke kommet fram til Højom kvelden 28. oktober. Isteden hadde han lagt seg på låvebrua til gården Brønderød. Der han hadde sovnet, og ikke våknet før det var fullt dagslys.

Da hadde han gått til Kjølberg bru, og over brua til Ormen-jordet. Der hadde han møtt en mann, og spurt han om potetene var billige i distriktet. Mannen hadde svart at de var billigere nærmere Fredrikstad, og Brede Nord, som hadde tenkt å kjøpe et parti poteter, hadde derfor gått i den retningen. Han hadde vært innom på flere gårder, blant annet Ørbek, men ingen hadde hatt noen poteter å selge. Til slutt hadde han gitt opp å få kjøpt poteter, og gått til ferjestedet Se-ut, der en kone hadde satt han over elva. Så hadde han gått tilbake til båten, men før han hadde rodd hjem, hadde han vært innom en snekker ved navn Vilhelm.

Det mislykte alibi

Kommisjonen forsøkte å plukke forklaringen fra hverandre. Bonden på gården Brønderød fortalte at låvebrua der på gården var innebygd, og låst med en grind som gikk helt opp til taket. Om morgenen 29. oktober hadde han og hans to tjenestegutter vært oppe lenge før dagslyset kom. De hadde foret hestene, og hentet en vogn de hadde smurt inne på låven. Både bonden og tjenesteguttene husket at de hadde låst opp grinda om morgenen, og at det da ikke hadde vært noen der.

De som hadde transportert Brede Nord fra Fredrikstad til arresten i Moss, forklarte at Brede Nord, ved passeringen av gården Brønderød, hadde sagt at han hadde ligget der den natten postranet hadde skjedd. En av mennene hadde da lagt merke til den store grinda, og spurt Brede Nord om han hadde ligget utenfor eller innenfor. Brede Nord hadde med én gang svart at han mente at han hadde ligget innenfor, men at han hadde vært så omtåket at han ikke husket grinda. Det var derfor mulig at han hadde ligget utenfor.

Kommisjonen fikk bekreftet at Brede Nord hadde vært innom på flere av gårdene nevnt i forklaringen, likeledes at han hadde blitt ferjet over ved Se-ut, og at han hadde vært hos snekkeren, Vilhelm. Men selv om Brede Nords forsøk på å skaffe seg alibi delvis lyktes for han, samlet det seg flere indisier på han likevel var skyldig.

Kommisjonen innkalte alle som hadde sett en person på veien i nærheten av gjerningsstedet. Brede Nord ble fremstilt for dem i de klærne han hadde hatt på da han hadde forlatt hjemmet. Alle vitnene uttalte at han liknet sterkt på den personen de hadde sett.

To personer som hadde sett en mann i nærheten av Moss da det første postrøveriet ble begått, ble avhørt, og beskrivelsene de ga, passet utmerket på den mistenkte.

Brede Nord nektet bestemt for at han eide pistolen som var blitt funnet av de to kvinnene, men det ble helt utvetydig godtgjort at pistolen var hans. I huset hans fant man nemlig kuler av samme type som dem man hadde funnet i den skarpladde pistolen.

Den løsmunnede underoffiser

Det ble lagt stor vekt på de forklaringene som ble avgitt av underoffiserer ved garnisonen i Fredrikstad. Den ene av dem, Engebret Jacobsen Hegge, forklarte at Brede Nord, ved tre forskjellige anledninger, hadde spurt hvilken dag i måneden som var lønningsdag for offiserene. Den siste gangen han hadde spurt, hadde vært mellom klokka sju og åtte om morgen 28. oktober.

Brede Nord hadde også spurt Hegge om en rekke andre forhold – når posten kom med pengene, hvor pengene kom ifra, hvem som kom med dem, om pengene kom fra Akershus, og så videre.

Hegge, som ikke hadde hatt noen mistanke til Brede Nord, hadde besvarte de mange spørsmålene etter beste evne, og sagt at så vidt han visste, kom pengene fra regimentskvartermesteren, som rekvirerte dem annetsteds fra.

Samtalene hadde funnet sted i Brede Nords hus, der Hegge hadde kosten.

Hegge husket også at Brede Nord hadde spurt om når pengene pleide å komme, og når de ble utbetalt til offiserene. Til dette hadde Hegge svart at de i alminnelighet

kom ved månedens utgang, og at offiserene fikk sin lønn første eller annen dag i måneden deretter.

Den andre underoffiseren, Johan Holm, som til daglig utførte skrivearbeid ved regimentskvartermesterens kontor, forklarte at Brede Nord flere ganger hadde spurt om det snart var ventet penger med posten. Den siste gangen hadde vært bare et par dager før posten ble røvet. Da hadde Nord spurt om det var helt sikkert at det ville komme penger med posten. Holm hadde svart at det var sannsynlig, all den tid offiserene skulle ha sine lønninger først i måneden etter.

Mugne sedler

Kommisjonen fikk på denne måten samlet en rekke indisier på at det var Brede Nord som hadde begått både postrøveriet på Mosseskogen og postrøveriet ved Jonsten. De avgjørende bevisene ble imidlertid brakt fram i forbindelse med avhør av Brede Nords søster, Inger Arnesdatter, og hans kone, Anne Larsdatter Aarum.

Søsteren, Inger Arnesdatter, forklarte at hun hadde kommet fra Solør til sin brors hus like etter Mikkelsmesse i 1815. Rett før jul hadde hun fått høre at posten var blitt røvet på Mosseskogen. Hun mente å huske at broren hadde vært borte fra sitt hus på den tiden, men han hadde ikke hatt noen penger med seg hjem da han kom tilbake. Derimot reiste han av gårde en dag på vårparten i 1816. Så vidt hun husket, hadde han fortalt at han skulle til Christiania.

Han hadde ikke vært lenge borte, og da han var hjemme igjen, hadde hun sett at han hadde en temmelig stor bunke riksbankdaler-sedler, grønnflekkede av mugg, som om de hadde ligget lenge i skogen.

Brede Nord hadde da fortalt henne at han hadde funnet disse sedlene i nærheten av Moss. Til tross for muggen hadde hun kunnet se at sedlene var helt nye.

Hun husket også at hennes bror en gang tidligere på vinteren hadde hatt med seg helt nye riksbankdaler-sedler. Hvor han hadde fått dem fra, visste hun ikke, men hun sa at han senere hadde gnidd og rullet sedlene mellom hendene for å få dem skitne. Dette hadde han gjort på sitt værelse, og han hadde ikke hindret henne ikke i å se det. Brede Nords kone hadde også sett dette.

Det ble snart klart at det viktigste vitnet i saken var røverens egen søster, og for ”å holde henne i godt lune” skaffet sorenskriveren henne både nye sko og reisepenger.

Tønnen på smedens loft

Søsteren fortalte videre at hun dagen etter arrestasjonen av broren, da hans kone var blitt løslatt, hadde spurt sin svigerinne hvor det var blitt av de savnede pengene. Svigerinnen hadde da svart: ”For Jesu navn, ti stille, barn.” Ved denne anledningen hadde kona hatt med seg noe i et tørkle. Da Inger hadde spurt hvor det hadde ligget, hadde kona svart at det hadde vært i en meltønne hun hadde på loftet til smeden, Jørgen Abrahamsen.

Smeden forklarte at da Anne Larsdatter var blitt løslatt, hadde hun oppsøkt han og spurt han om å få lov til å gå opp på loftet. Hun hadde også sagt at hun ikke skulle hente noe annet enn det som hørte henne til. Smeden hadde tillatt dette, for han visste at hun hadde fått lov av hans kone til å plassere en meltønne der oppe.

Smedens kone, Marthe Erichsdatter, forklarte at Brede Nords kone delvis hadde bodd hos henne etter at hun hadde kommet ut av arresten. En av de første dagene hadde hun gått over til sitt eget hus og hentet noe smør og noen kaffebønner i et skittent tørkle. Det var blitt lagt ned i Marthes dragkiste. Senere hadde Marthe, ved å føle på dette tøystykket, kjent at det også inneholdt noe papir som hun av formen hadde antatt var penger.

Ransakingen

Byfogdens fullmektig, som på grunn av et rykte allerede hadde ransaket Jørgen Abrahamsens loft uten å finne noe, arresterte etter Marthe Erichsdatters anmeldelse Brede Nords kone. Han ransaket dessuten Marthe Erichsdatters dragkiste, og fant der 20 sedler, hver på fem daler. På et par av dem hadde det klistret seg fast noen fjær.

Om det som da hendte, står det følgende i kommisjonens protokoll.

Etter det foran inntrufne ble Brede Nords kone og hans søster snakket med utenfor rettsmøtet, og da kommisjonen trakk den slutning av deres oppførsel at de snakket sant, ble det besluttet å holde ransaking på smeden Jørgen Abrahamsens loft. Det var allerede sent på kvelden, og folkene på gården hadde gått til sengs. Smeden sto opp og kledde på seg. Meltønnen ble undersøkt, uten resultat. Smeden ble beordret til å åpne en låst kiste. Han måtte hente nøkkelen til kisten hos sin kone, og åpnet den. I kisten ble det først funnet penger som kommisjonen med god grunn kunne tro tilhørte smeden selv. På spørsmålet svarte han at han ikke visste hvor mange penger det var i kisten, for det var hans kone som tok imot alle pengene for smedarbeidet. Selv måtte han alltid spørre henne om penger når han hadde bruk for noen. Det hendte også flere ganger at hun ikke ville gi han penger.

Administrator, som anså smeden for å være en enfoldig og god mann, fant utsagnet troverdig, men ransakingen av kisten fortsatte. Det ble funnet en sammenbuntet lerretspose som var stukket ned i ermet på en blå kjole. Posen inneholdt 541 daler, fire 50-daler-sedler, 67 fem-daler-sedler og seks én-daler-sedler. Sedlene var ikke nye, og kunne godt ha vært smedens penger, men én liten omstendighet gjorde kommisjonen skeptisk – det var fjær på noen av sedlene.

1296 daler

Da de kom ned i huset, ble kona til smeden spurt om hvor mange penger hun hadde i kisten. Hun visste ikke dette, men sa med sikkerhet at alle pengene som var der var hennes. Hun ble fortalt at kommisjonen trodde pengene stammet fra postrøveriet. Til dette hadde ikke smedens kone noe å si. Ransakingen ble avsluttet, og pengene tatt med.

Brede Nords kone, Anne, ble så informert om funnet. Hun påsto det skulle være mange flere penger på loftet hos smeden.

Selv om det var langt på natt, rykket kommisjonen ut nok en gang, og fortsatte sin ransaking hos Abrahamsen. Også smedens stue ble nøye gransket. Først ble det funnet 40 daler i en kiste, men fortsatt ransaking brakte flere penger for dagen. I sengehalmen, dels stukket ned i et skjorteerme og dels tullet inn i et tøystykke, ble

det funnet til sammen 1296 daler og halvdelen av én fem-daler. Smedens kone, Marthe, og en annen kvinne som tjente huset, ble tatt med til rådstua og satt i arrest.

Høkerens hyppige reiser

Brede Nords kone ble tatt i rettslig avhør neste dag, og hun forklarte: I 1815 hadde Brede Nord til stadighet vært i Moss, der han hadde handlet mange gjenstander. Han hadde for det meste kjørt, men det hadde også hendt at han hadde gått.

En gang litt før jul hadde han kommet hjem fra Moss med ganske mange helt nye én-riksbankdaler-sedler. Sedlene hadde han gnidd mellom hendene for å gjøre dem skitne, og for å gi dem et eldre utseende. Han hadde også gnidd på dem med en våt finger. Da hun hadde spurt han hvor han hadde fått disse sedlene fra, og hvorfor han gjorde slik med dem, hadde han svart han at det skulle hun ikke bry seg om.

Hun hadde på dette tidspunktet hørt om postrøveriet på Mosseskogen. Etter at de hadde gått og lagt seg, hadde hun sagt at hun syntes det var grusomt å ligge ved hans side når hun visste hvilken ugjerning han hadde gjort. Men han hadde da svart at hun ikke skulle bry seg med slikt, det var noe han selv måtte svare for.

Det tunge ansvaret

Senere hadde hun flere ganger snakket om saken med sin svigerinne, Inger, og sammen hadde de bedt til Gud om hjelp. De hadde ikke våget å snakke med andre mennesker om saken, for de fant det for tungt å anmelde sin mann og bror.

Kona fortalte også om den gangen Brede Nord hadde kommet hjem med de mugne sedlene, og hennes forklaring var helt i overensstemmelse med den søsteren hadde gitt.

Flere ganger hadde hun bebreidet sin mann for postrøveriet, og spurt han om ikke hans samvittighet plaget han. Men hver gang hadde han bedt henne om å overlate den siden av saken til han. Kjennskapen til ranet hadde imidlertid tatt sterkt på henne. Hun var blitt så blek og mager at folk spurte om det var noe som feilte henne, eller som tynget henne.

Pengehaugen

Om kvelden mandag 28. oktober hadde hennes mann gått ut, uten å si hvor han skulle hen, så hun hadde trodd at han bare skulle ut i byen en tur. Men han hadde ikke kommet tilbake før på formiddagen dagen etter, ved ti-tiden. Han hadde da kommet inn i stua fra kjøkkenet, og sett besynderlig ut, med våte støvler, grå trøye og hatt på hodet. Hun hadde da spurt han om hvor han hadde vært, og han hadde svart at han hadde vært ute for å kjøpe poteter.

Siden det hadde vært flere folk i stua, hadde hun ikke villet spørre han ut noe mer. Litt senere hadde Brede Nord gått ut av stua og opp på loftet, og hun hadde fulgt etter han. Da hun hadde kommet opp på loftet, hadde han stått der med en stor haug pengesedler liggende på gulvet foran seg.

”Se her,” hadde han sagt. ”Ja, du har virkelig noe å vise meg. Dette har du ikke ærlig bekommet,” hadde hun svart. ”Ti stille!” hadde Brede Nord sagt da.

Han hadde så stappet pengene inn i et putevar, og lagt alt sammen opp på det øverste loftet.

Ved middagstider hadde det blitt kjent at posten var blitt røvet. Brede Nords kone hadde da med en gang skjønt hvor mannen hadde fått alle pengene ifra. Så snart hun fikk anledning til det, snakket hun med sin mann om dette, og spurte han hvordan det sto til med hans samvittighet etter et slikt arbeid.

Men dette hadde ikke gjort noe inntrykk på han. Han hadde vært munter, og hadde snakket med folk som om ingenting var skjedd.

Sedlene i meltønnen

Tirsdag hadde byfogden og hans folk kommet til dem klokka elleve om kvelden, etter at hun og hennes mann hadde lagt seg. Byfogden hadde sagt til Brede Nord at han hadde hørt at han hadde vært ute sist natt, men Brede Nord hadde nektet. Brede Nord var så blitt erklært arrestert. Da han hadde kommet ut i kammerset til sin kone for å hente klærne sine, hadde hun sagt til han at hun var redd for følgene av hans handlinger. Men han hadde vært like rolig som før.

”Pytt, ti nå stille, det går nok over,” hadde han sagt, og samtidig bedt henne om å gjemme pengene i en meltønne, og sette den opp på loftet til smeden Jørgen Abrahamsen. Hun hadde svart at det var bedre at pengene ble liggende der de var, men han hadde ikke gitt seg, og hadde sagt at hun måtte gjemme hos smeden, ellers ville de bli funnet. Det hadde hun da sagt ville være det beste, men Brede Nord hadde da svart med følgende spørsmål:

”Vil du meg virkelig så ille?”

Posene i skogen

Etter at Brede Nord var blitt arrestert, hadde hun tatt pengene ut av putevaret og svøpt dem inn i et blårutet silketørkle. Dette hadde hun stappet ned i en tønne med byggmel. Da det var gjort, merket hun at det lå en liten bunt sedler igjen i putevaret. Den puttet hun ned i melet. Etterpå fikk hun plassert tønnen oppe på smedens loft.

Senere hadde hun fått lov til å snakke med Brede Nord gjennom døra i arresten, men de hadde ikke fått lov til å se hverandre. Brede Nord hadde fortalt henne at han hadde flere penger i to poser som han hadde gjemt i skogen, like ved det stedet der posten var blitt røvet. Han hadde lagt posene ved rota til et tre, og dekket dem med mose.

Både konas og søsterens forklaring ble lest opp for Brede Nord, og han ble samtidig på det mest inntrengende igjen bedt å tilstå, men forgjeves. Kommisjonen spurte da om han virkelig trodde at han ved å nekte kunne tilintetgjøre alt som ved så mange vitner var bevist. Til dette svarte han:

”Nei, det tror jeg ikke, men jeg kan ikke tilstå noe jeg ikke har gjort.”

Etter dette er det ført inn i protokollen at kommisjonen foreholdt den siktede, Brede Arnesen Nord, på det alvorligste at han nå, så vel ved vitner som ved kjensgjerninger, måtte være overbevist om at hans handlinger ikke lenger kunne skjules. Den ba han

derfor innstendig, på den mest inntrengende måte, om ”at give Gud æren” og tilstå sine forbrytelser.

Men Brede Nord nektet igjen.

Kommisjonens klare holdning syntes likevel å ha gjort inntrykk på Brede Nord, for etter møtet virket det som om hans sinnsstemning var forandret. Han begynte å hyle og gråte i arresten, og bar seg ellers ille.

Erkjennelsen

Saken ble ansett som ferdig etterforsket, og Brede Nord skulle transporteres tilbake til Moss. Da transporten kom til Kjølberg bru, stoppet den for en hvil. I løpet av denne tiden ble Brede Nord grundig skjenket av lensmannen – han inntok intet mindre enn en kvart liter brennevin med høy alkoholprosent.

Etter at transporten hadde begynt å rulle videre, satte Brede Nord i gang med en forferdelig jammer, og da mennene forsøkte å roe han ned, ba han om å få en samtale med den ene av kommissærene, Jacob Wulfsberg, i enerom.

Det fikk han, og han begynte da på sin tilståelse, men hevdet at hele hans handlemåte skyldtes en kjøpmann ved navn Morten Nyegaard. Denne mannen hadde anmeldt han for å ha stjålet et brannkar, og ført to falske vitner mot han, og for dette tyveriet, som han slett ikke hadde begått, var han blitt idømt store bøter som han ikke hadde maktet å betale. Det var dette som hadde fått han til å røve posten på Mosseskogen.

Da han ble gjort oppmerksom på at han også hadde røvet posten ved Jonsten, svarte han at han hadde anket tyverisaken i Fredrikstad til stiftsoverretten. Saken hadde derfor fortsatt å koste han penger.

Men han skjønte at ingen brydde seg noe særlig om beskyldningene han rettet mot Nyegaard. Da de reiste videre, ble han etter hvert mer og mer meddelsom, og tilsto at hans kones vitnemål var riktig, og at de savnede pengene lå slik som hun hadde forklart.

Det ble derfor til at postkusken ble hentet for å påvise stedet der røveriet hadde foregått. Men til tross for iherdig leting i Jonstenskogen – og Brede Nord var den ivrigste til å lete – ble ikke de to posene funnet. Likevel tvilte ingen på riktigheten av Brede Nords tilståelse. Mørket falt på, og følget måtte fortsette mot Moss.

Detaljforklaringen

Da de kom fram til Moss, ble Nord tatt i rettslig avhør. Han forklarte da at de beskyldningene som Nyegaard hadde kommet med, hadde kostet han mer enn han hadde kunnet skaffe av penger. Det var derfor hadde han kommet på den ulykkelige ideen om å røve posten – han hadde tenkt som så at Kongen hadde råd til å miste noen penger.

Før jul i 1815 hadde han gått til Mosseskogen, og slått postmannen med en gjerdestaur tre ganger, slik at han hadde falt besvimt om. Deretter hadde han skåret opp postsekkene og fylt lommene med penger, men den siste pakken hadde han ikke fått plass til, og derfor kastet fra seg.

Ved hjemkomsten hadde han hatt med seg 800 riksbankdaler.

Våren etter hadde han tatt en tur til Christiania, og på tilbakeveien hadde han reist over Mosseskogen sammen med flere andre. De hadde da passert stedet der røveriet skjedde, og i samme øyeblikk hadde han fått øye på pakken som han hadde kastet fra seg året før.

Han hadde da funnet på en unnskyldning for å komme bort fra de andre, og gått bort til pakken, som hadde vist seg å være frosset fast til bakken. En seddel hadde blitt revet i stykker idet han hadde tatt pakken opp.

Det hadde så gått bortimot et år uten at noen hadde fattet mistanke til han. Da hadde han besluttet å røve posten én gang til.

De pengene han hadde stjålet året før, var på det tidspunktet i ferd med å bli verdiløse. I april 1816 hadde nemlig Stortinget bestemt at riksbankdaler skulle erstattes av speciedaler, og at man måtte levere inn ti riksbankdaler for å få én ny speciedaler. Innveksling av gamle daler måtte dessuten gjøres i banken, innen utgangen av 1817, og Brede Nord kunne vanskelig veksle inn alle riksbankdalerne fra ranet på Mosseskogen i banken, siden risikoen da ville være stor for at personalet ville fatte mistanke til han. Ikke bare på grunn av mengden han ville måtte veksle inn – alle sedler var nummerert, og kunne dermed, i hvert fall i teorien, bli sporet.

Han hadde gått hjemmefra om ettermiddagen mandag 28. oktober, og tatt med seg en liten, ladd pistol som han hadde tenkt å skyte seg selv med hvis røveriet ble mislykket. I tillegg hadde han med seg en såkalt oksepeis, med bly i enden.

Først hadde han gått fra Fredrikstad til Mosseskogen, men da posten hadde nærmet seg, hadde han oppdaget at det var to menn på vogna – den ene en soldat med dragen sabel. Han var med som eskorte. Brede Nord, som mente å ha hørt den ene mannen si at ”den som gikk der var ikke for god”, hadde dermed måttet dermed droppe tanken om å røve posten der – isteden hadde han løpt sørover mot Bjølsund i Rygge, i håp om å komme dit før posten, som når den kom så langt, kanskje ikke lenger ville være bevoktet.

Ved Melløs, like sør for Moss by, der det på den tiden var et hvilested for reisende, var soldaten blitt dimittert – man regnet med at den farlige etappen var unnagjort. Det ble også skiftet postkusk.

Brede Nord, som må ha vært i særdeles god form, hadde stått og ventet ved milesteinen på Bjølsund da posten hadde kommet kjørende. Han hadde da spurt om å få haik, men var blitt avvist.

Selv etter dette andre mislykkede forsøket hadde han imidlertid ikke gitt opp, men løpt videre sørover, mot Johnsten i Råde. Posten skulle nemlig snart stoppe og bytte kusk igjen, og han hadde dermed en mulighet til å rekke ned til Jonsten før posten, som da i tillegg ville ha en ny og kanskje uerfaren person ved tøylene.

Ved Jonstenbakken hadde han ropt til postføreren og bedt han om å stoppe. En tenåring, Hans Johannesen fra Rygge, hadde nå vært eneste person om bord i vogna, men han hadde ikke vært dummere enn at han pisket på hesten for å komme seg unna.

Brede Nord hadde imidlertid klart å hoppe opp i vogna likevel. Han hadde så gitt gutten to slag i hodet. Likevel hadde gutten verken skreket eller beklaget seg – han hadde antakelig vært så redd at han ikke fikk fram et ord. Brede Nord syntes ikke det var nødvendig å slå han mer, og kjørte vognen vekk fra veien og inn i skogen. Der hadde han skubbet gutten ned på marka, der han var blitt liggende.

Brede Nord hadde så spent fra hesten, bundet den til et tre, og begynt å sprette opp postsekkene. En del pengepakker hadde han puttet i lommene, men han hadde ikke klart å få med seg alt. Det resterende, som var i to poser, hadde han gravd ned ved et tre og dekket med mose.

Han hadde senere mistet pistolen, men visste ikke når dette hadde skjedd.

Ved Ørmen-jordene hadde han tatt av seg frakken, siden den var helt tilsølt nedentil, og ved hjemkomsten hadde han lagt de stjålne pengene i et putevar. Det hadde vært noen fjær i putevaret, men det hadde han ikke brydd seg noe om.

Brede Nord tilsto også at han hadde prøvd å gjøre de stjålne sedlene så ”brukbare” som mulig før han benyttet dem.

Han bemerket at hvis posten ble befordret av dyktige karer, så ville ikke slike postrøverier forekomme. Men siden posten til stadighet ble befordret av smågutter, forelå det en stor fristelse til røveri (praksisen med å sette guttunger til å kjøre posten var blitt forbudt alt i 1758, men hadde ikke hatt noen særlig virkning).

Høkerens endelikt

Da tilståelsen til Brede Nord var notert, ble kommisjonsbehandlingen avsluttet, og Brede Nord ble satt under tiltale for røveri.

I alle instanser ble han dømt til å ha forbrutt sitt liv til ”steile og hjul”, og i henhold til den av Høyesteretts pluralitet (mot én stemme), og Justisdepartementets og Regjeringens avgitte innstilling, ble det ved Kongelig resolusjon av 7. august 1817 bestemt at straffen skulle fullbyrdes uten nåde.

Eksekusjonen fant sted på Mosseskogen, ved åstedet for det første postrøveriet, noen uker senere – 28. august 1817 ble Brede Nord halshogd av skarpretteren August Anton Lædel. Hodet ble satt på enden av en lang, høy stake, og kroppen ble festet til et hjul som ble satt vannrett på enden av en annen stake, høyt over bakken.

Opprinnelig omfattet eksekusjon med steile og hjul også radbrekking – systematisk knekking og knusing av beina i den stakkers forbryterens kropp, enten fra hodet og nedover, eller fra føttene og oppover – men på 1800-tallet var den delen av praksisen forlatt, i hvert fall i Norden, og henrettelsene hadde dermed fått en mer human form.

Både skafottet, staken og hjulet skal ha blitt stående på Retterstedet til skrekk og advarsel i mange år etterpå – sammen med restene av Brede Nords levninger.

Brede Nords kone fikk ingen straff, og giftet seg senere på nytt. Søsteren fikk heller ingen straff – hun ble tvert imot rundhåndet belønnet for sin snakkesalighet.

Beretningene til William Rae Wilson – ”a thick gloomy wood”

Noen år senere, i 1824, dro den kjente briten William Rae Wilson forbi Retterstedet. Han skriver i sine reisenotater: ”Et hjul var festet til toppen av et tre strippet for kvister: På en del av det var hodet til en forbryter, og på en annen hans hender.”

“At Delinger [Dillingøy], where I again changed horses, I dined on my own stock of provisions; and afterwards passed Vansheen lake [Vansjø] and the town of Moss, which seems to owe its importance to several mills for sawing timber, and also to a neighbouring harbour, whence the planks are exported.

In order to put an end to the hostilities between Sweden and Denmark respecting the kingdom of Norway, a convention was concluded here between the Prince Royal of Sweden and the government of Norway, ratified by Prince Christian Frederick who commanded the army; and a second convention between the Swedish and Norwegian army.

At a short distance from the town of Moss, I passed the spot for public executions; and one hardly expects to find such places in a country where there seems neither luxury to debase, nor wealth to lead men into temptation. A wheel was fixed to the top of a tree stripped of its branches: on one part of it was the head of a criminal and on another his hands.

In Sweden and Norway it is the practice thus to expose the mutilated bodies of those who have been convicted of murder. In this instance, the gibbet was erected at the beginning of a thick gloomy wood, and seemed well contrived, not only to strike travellers with awe, but to terrify criminals; and perhaps the former may look on it with some satisfaction as an evidence of their own safety. Such spectacles at least proclaim aloud to all a fulfillment of the divine law, ‘Whosoever sheddeth man’s blood by man shall his blood be shed’. (Wilson 1826, s. 98–100)”

Lever i folkeminnet

I juni 1980 ble det arrangert en historievandring på Kambo. En av deltakerne skal da ha fortalt at han som barn hadde fått høre at en farfar av han som gutt hadde sittet oppe i et tre og sett Brede Nord miste hodet.

Et henrettelsessted med lang historie?

Det er ikke umulig at historien til Retterstedet på Mosseskogen går atskillig lenger tilbake i tid enn det som hittil har vært allment kjent. De fleste historieinteresserte personer i Moss er kjent med henrettelsen av Brede Nord. Men de færreste vet at minst to andre personer er blitt henrettet på eller i nærheten av Retterstedet.

Hans Pedersen var en landstryker fra Trøndelag. Han begikk også et rovmord – han slo i hjel Christopher Svenske med en båtshake ute på isen på Oslofjorden utenfor Molbekktjernet. Detaljene om henrettelsen er
gått tapt i branner, men det er sannsynlig at Pedersen ble henrettet ved halshogging i nærheten av gjerningsstedet, altså i den søndre delen av Mosseskogen.

Catharina Lindstrøm var en svensk kvinne som hadde forlatt sin mann i Sverige og flyktet til Moss, der hun fødte et barn ”paa en liden grøn Plæn ved Kongevejen paa Mosseskougen”. Barnet kvalte hun og gjemte. Vi har ikke detaljene for henrettelsen av Lindstrøm heller, men det er trolig at den fant sted i nærheten av der barnet ble tatt av dage, ved Kongeveien, og kanskje på eller like ved ”Retterstedet”.

I hine hårde dage var det vanlig at hvert prestegjeld hadde et fast rettersted, og i vårt distrikt synes dette stedet å ha vært Retterstedet på Mosseskogen. Det var imidlertid ikke alle henrettelser som fant sted på Mosseskogen – henrettelser ved hengning skjedde på den andre siden av byen, på Høyda.

Det var en grunn til at man hadde faste rettersteder, spesielt for henrettelser med steile og hjul – de færreste syntes det var noe hyggelig å ha staker med avhogde hoder og hjul med hodeløse kropper i nabolaget, og myndighetene holdt seg derfor helst til steder som hadde vært brukt før.

(NB, NB: Det skal stå riksbankdaler, ikke riksdaler, når det gjelder ranet i 1815, og speciedaler, ikke riksdaler, når det gjelder ranet i 1816. Det står feil i Illustrert Nyhetsblad.)

Fotnote til side 6: Siden artikkelen i Illustreret Nyhedsblad ikke skiller mellom riksdaler, riksbankdaler og speciedaler, er det vanskelig å vite hva akkurat slags daler som ble funnet hos smeden. Sedlene er derfor her kun betegnet som daler, og ikke som riksdaler, som de var i den opprinnelige artikkelen.

En lyrisk innledning

Av Edmund Schilvold

Kalenderen viser 1. desember 1815. Klokka har nylig passert midnatt. Over Mosseskogen ligger himmelen blåsvart. Bare skinnet i snøen gjør det mulig å se at det går en vei der nede mellom trærne – veien fra Christiania til Moss.

Men det er dørgende stille. Automobilen er ikke oppfunnet ennå, og det tjuende århundres firefeltede europavei er ennå science fiction.

Skjønt vent nå litt – i 1815 er det knapt et menneske i Norge som vet hva science fiction er. Jules Verne har ennå ikke skrevet noen av sine bestselgeromaner. Han er ikke en gang født.

Moss by er det nesten umulig å se hvor er. Det brenner riktignok en håndfull lykter i et par små gater der nede, men hadde det ikke vært for dem, hadde byen vært så godt som usynlig i det tjukke mørket.

I havna i Mossesundet ligger et par treskip med rimfrost på seildukene. Om noen tiår skal slike farkoster som dette bli nesten fullstendig erstattet av metallskrog og dampmaskiner, men foreløpig er det seilene som hersker over fjorden. Når fjorden er fri for is, da, og det er den slett ikke nå. Europa er fortsatt inne i Den lille istid, som har vart i flere hundre år.

Så begynner det å snø igjen. All sikt forsvinner. Men nede i Mosseskogen høres det nå en svak lyd. En raslende, knirkende, susende lyd. Den er ennå et stykke unna, men den kommer raskt nærmere.

En skikkelse som har sittet gjemt mellom trærne reiser seg opp, trekker pusten og går ut på veien. Det er Brede Arnesen Nord, en høy og kraftig kar på drøyt 30 år fra Fredrikstad. Han vet hva den lyden betyr. Det er posten som kommer, og ikke med en hvilken som helst postsending, å nei, det har han undersøkt på forhånd. Hvis informasjonen han har fått er riktig, er det flere tusen riksbankdaler i postsekkene.

Han knepper den lange, mørke frakken tettere om brystet, trykker den bredbremmede hatten ned mot øynene og stirrer inn i snødrevet, mens hjertet hamrer som besatt. I de grove hendene holder han et stykke av en gjerdestaur. Helvete, hva er det han har gitt seg ut på? Han, som i det store og hele har vært en lovlydig mann? Vel, nå er det snart ingen vei tilbake.

Øyeblikket etter kommer posten til syne. Det er bare så vidt han kan se hesten som kommer travende mot han. Med stokken gjemt bak ryggen løfter han venstre hånd og roper: ”Hei! Stans! Prooo! ” Det blir stille der framme. Det er bare én person i vogna – enda godt, tenker han.

Brede Nord skritter rolig framover, tar tak i en av tømmene. Hesten må ikke få springe av gårde. ”Hva er det du vil?” kommer det hulkende fra føreren. Han er åpenbart redd.

Brede Nord har glemt sin tidligere engstelse nå. Adrenalinet har overtatt. Han klarer ikke å la være å flire av postbondens spørsmål. Kjære vene, hvor naiv går det an å bli? ”Det skal du nok få vite”, mumler han, så bukser han opp i vogna og setter seg på postsekken. Han er i ferd med å lykkes! Nå må han bare få tatt hånd om føreren – Halvor Olsen. Fader, det er jo bare en unggutt. Men – verden er brutal.

Akkurat da snur Olsen seg. ”Jeg kan ikke tillate deg å åpne posten!” sier han oppbrakt. Brede Nord kan bare så vidt se ansiktet hans. Så klubber han til det stakkers hodet med stokken. Først én gang, og så én gang til. Så faller det bevisstløst ned på seteryggen.

Brede Nord lemper sitt offer over på sekken, og klyver over i førersetet. Så kommanderer han den motvillige hesten til å forlate veien og trekke vogna innover i skogen. Morgenen begynner å nærme seg. Det kan komme folk. Inne i skogen kan han lete igjennom posten i fred.

Med en gammel tollekniv skjærer han opp strien og begynner å grave. Det er vanskelig å se ordentlig i mørket, men med ett finner han det han leter etter – pakker adressert til militærvesenet i Halden. Endelig. Fanden ta den Morten Nyegaard og hans falske beskyldninger. Hadde det ikke vært for dem og bøtene de førte til, ville han aldri ha havnet i dette uføret. Men – nå kan i det minste gjelden betales.

Mens han holder på begynner postføreren å ynke seg. Brede Nord blir irritert. Skjønner ikke den gutten at han skal holde kjeft? ”Ti stille!” knurrer Brede Nord, og kakker Olsen i hodet med stokken igjen. Der, og der og der! Det blir stille. Uhyggelig stille. Brede Nord ser seg rundt. Det er så tyst at han nesten synes han kan høre snøfillene treffe bakken. Så ser han at ansiktet til postmannen er mørkt av blod. Han grøsser litt. Slo han for hardt? Han vil jo ikke bli drapsmann. Han senker hodet ned mot Olsens og lytter. Jo. Han puster. Brede Nord griper han rundt armene og lemper han ned på bakken. Han får ligge og sove der. Men – vet nå litt. Kan det tenkes at han kommer til å fryse i hjel der i snøen?

Skitt au. Han klarer seg nok, og nå begynner tiden å bli knapp. Brede Nord river opp pakken han hadde tak i og stapper lommene fulle av seddelbunter. Flere hundre riksbankdaler i alt. Så hopper han ned fra vogna. Et øyeblikk blir han stående og betrakte situasjonen han har stelt i stand. Det snør ennå. Godt. Da forsvinner sporene. Han føler seg merkelig oppspilt. Men redd også. Han henter fram en lommelerke og tar seg skikkelig slurk karsk. Kjenner brennevinet varme opp innvollene. Deilig. Han fortjente egentlig en drink nå. Vel. Nå må han vekk før det begynner å lysne. Han retter på hatten og setter seg i bevegelse. Sekunder etter er han oppslukt av skogen.

Nesten et år går uten at det skjer noe mer på Mosseskogen. I Fredrikstad sitter en høker som plutselig er blitt gjeldfri. Ingen unntatt kona og søsteren har mistanke om hva han har gjort. Postføreren klarte seg, ble til og med kjørt tilbake til Christiania av hesten etter at han fikk karet seg og sleden tilbake på veien. Han brukte riktignok noen uker på å komme seg igjen, han var jo blitt ordentlig forslått, stakkar. Men sånn går det når man ikke kan oppføre seg, tenker Brede Nord med ett glis. Han har det greit nå. Men tilværelsen i Fredrikstad er kjedelig. Hadde han bare hatt enda litt mer penger. Da kunne han ha kjøpt ting. Reist litt. Besøkt København. Levd et godt liv. Hvorfor skal han slite som en slave for å betale skatt og regninger, når embetsverket er fullt av feite slusker som velter seg i penger?

Kilder

Sørnes, Torgrim 2009, *Ondskap. De henrettende i Norge 1815–1876*, Schibsted Forlag, Oslo

Johnsten gård. Om gården
http://johnsten.no/om/

Postraneren Brede Arnesen Nord
http://www.digitaltfortalt.no/show_single.aspx?art_id=114662

Illustreret Nyhedsblad 17.08.1862 (No. 33)

Folketellingen for 1801 for Grue på Hedmark

Sørnes, Torgrim, *Ensomhet. De henrettede i Norge 1783–1814*

Sørnes, Torgrim, *I Menneskeham. De henrettede i Norge 1771–1783*

Wilson, William Rae 1826, *Travels in Norway, Sweden, Denmark, Hanover, Germany, Netherlands, &c*, London

****

****

Kapittelet Forbrytermennesket. Brede Arnesen Nord.

(Sørnes 2009, s. 57–67)

Sørnes, Torgrim 2009, *Ondskap. De henrettende i Norge 1815–1876*, Schibsted Forlag, Oslo

---

1. september 2010

http://johnsten.no/om/

---

1. september 2010 (kommentar)

For ordens skyld: Brede Arnesen Nord ble født 14.1.1787 (ikke 1777). Han var sønn av husmannen Arne Nielsen og hustru Berte Olsdatter Pind, en husmannsplass under garden Nor søndre i Grue (Brandval).

Johnsten gård. Om gården

http://www.digitaltfortalt.no/show_single.aspx?art_id=114662

Illustreret Nyhedsblad 17.08.1862 (No. 33)

Folketellingen for 1801 for Grue på Hedmark

Ensomhet – de henrettede i Norge 1783–1814

I Menneskeham: De henrettede i Norge 1771–1783

Wilson, William Rae 1826, *Travels in Norway, Sweden, Denmark, Hanover, Germany, Netherlands, &c*, London

---